

Xalq yazıçısı Elçin haqqında düşünəndə göz önünə ilk olaraq XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simaları - akademiklər Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, ilk ensiklopediyamızın yaradıcısı Rəsul Rza, unudulmaz qələm sahibləri Mir Cəlal, Mehdi Hüseyn gəlir. Bu, səbəbsiz deyildir.

● Qazənfər PAŞAYEV,
professor

Elçin Əfəndiyev - 70

Elçinin folklor dünyası

Elçin böyük ədəbiyyata gəldiyi gündən bu günə qədər ədəbi prosesdə fəal iştirak edən, ədəbiyyatşünaslıq elmimizin, xüsusən də ədəbi tənqidin inkişafına töhfələr verən, onun istiqamətləndirilməsində böyük xidmətləri olan, nüfuzlu söz sahibi kimi etiraf edilən, az adama qismət olan görkəmli yazıçı, alim və ictimai xadimdir.

Danılmaz həqiqətdir ki, Elçin ən çox oxunan, sevilən və tədqiq olunan yazıçılarımızdandır. Professor Nərgiz Paşayevanın Elçinin yaradıcılığına həsr olunan "Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında insanın bədii-estetik dərk" mövzusunda çox maraqlı və orijinal doktorluq dissertasiyası, Seyfəddin Eyvazovun "Xalq yazıçısı Elçinin dramaturgiyası", Zülfiyyə Şükürovanın "Elçinin dramaturgiyasında qəhrəman problemi", Aynur Paşayevanın "Xalq yazıçısı Elçinin nəsrində folklorizm" mövzusunda namizədlik dissertasiyaları, eləcə də Türkiyədə ədəbi irsdən bəhs edən doktorluq və namizədlik dissertasiyaları, görkəmli tənqidçi alimimizin Türkiyənin Fatch, Yedditiyə və Memar Si-

nan Universitetlərinin fəxri doktoru seçilməsi və s. böyük mətləblərdən xəbər verir.

Ədəbi mühitdə Elçin bir qayda olaraq nasir, ədəbiyyatşünas, publisist, ssenarist, dramaturq və tərçüməçi kimi təqdim edilir. Yazıçının yaradıcılıq diapazonu o qədər çoxşaxəli, o qədər zəngindir ki, onun eyni zamanda folklor sahəsində də nüfuzlu söz sahibi olduğu unudulur. Və bu, təkcə folklorla ilgili əsərlər, neçə-neçə nağıllar, məşhur "Mahmud və Məryəm" tomanı ilə bitmir. Fərqiyyə varanda görürük ki, Elçin folklor sahəsində bir çox görəkli tədqiqatların müəllifidir.

Elçin şifahi xalq ədəbiyyatını dərinəndən sevən, folklorumuz və aşıq yaradıcılığı sahəsində bəzi qələm sahiblərinin mübtəla olduğu eqoizm, özünəvurgunluq və s. kimi naqisliklərdən kənar olan yazıçı və araşdırıcıdır.

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyəm ki, yazıçının "Seçilmiş əsərləri"nin oncilliyi ilə tanışlıq mənə qəti qənaətə gəlməyə imkan verdi deyəm ki, onun yaradıcılığının gücü-qüdrəti, məhək daşı yazılı ədəbiyyatla şifahi xalq ədəbiyyatının qovşağında bərqərar olmasındadır. Folklorla o məhəbbət, o istək ona gətirib çıxarmışdır ki, yazıçının şifahi xalq ədəbiyyatı və aşıq yaradıcılığı ilə ilgili fəaliyyəti bir neçə istiqamətdə aparılmışdır.

Biz bu yazımızda başlıca olaraq aşağıdakılardan bəhs edəcəyik:

• Yazıçının bədii əsərlərindən, daha doğrusu yazıçının nağılları və "Əsli və Kərəm" dastanının motivləri və süjeti əsasında yazılmış "Mahmud və Məryəm" əsərindən;

• Yazıçının "Klassik aşiq poeziyasında "Dünya" obrazı" monoqrafiyasından;

• Professor Vilayət Quliyevlə birgə yazdığı, folklorşünaslığa və ədəbiyyatşünaslığa həsr etdiyi "Özümüz və sözüümüz" əsərindən;

• "Kitabi-Dədə Qorqud aliliyi" monoqrafiyasından və Dədə Qorquda həsr etdiyi silsilə məqalələrindən;

• Yazıçının folklorumuzun müxtəlif janrlarına və aşıqların yaradıcılığına həsr etdiyi məqalələrindən;

• Elçinin publisistik yazılarında folklor və aşiq yaradıcılığının yerindən və s.

Məqsədimiz bütün bu istiqamətlərdən ayrı-ayrılıqda danışmaq və bu sahədə Elçinin elmimizə verdiyi töhfələrdən, örnək ola biləcək işlərindən söz açmaqdır.

Elmi publisistik yazı aşağıdakı bölmələri əhatə edir: "Elçinin nağıl dünyası", "Kərəm yanğısı ilə", "İkiyə bölünmüş ürəyin həsrət nəğmələri", "Aşiq poeziyasının açılmamış qatı", "Bilik əmələ çevriləndə çiçək açıq", "Ədəbi abidəmiz, müdriklilik məktəbimiz", "Yazılı və şifahi ədəbiyyatımız haqqında düşüncələr", "Sənətin zirvəsində bərqərar olan filosof aşiq" və "Əsli məhəbbət ötərgi olmur".

Elçinin nağıl dünyası

Sevimli şairimiz Səməd Vurğun xalqın bədii təfəkkür çəsməsindən – folklorlardan yaradıcı şəkildə öyrənməyi tövsiyə edir və deyirdi ki, geniş xalq kütləsinin zövqünü nəzərə almalıyıq, əks təqdirdə ədəbiyyatımız geniş xalq kütləsinin malı ola bilməz. O, sözüünə davam edərək xüsusi vurğulayırdı ki, əfsanə və nağıllar xalq düşüncesinə məhsuludur. Yazıçı yalnız əfsanəyə, nağıla müraciət etsə belə, müasir həqiqətləri realistcəsinə əks etdirə bilər.

Dahi Səməd Vurğunun bu sözlərini yada saldıqca göz önünə Elçin və onun fəlsəfi düşüncələr məqamında olan nağılları gəlir. Elçin o yazarlardandır ki, onun üçün kiçik, böyük janr problemi yoxdur. O, hansı janrdadır yazır-yazsın, uğur qazanır.

Elçinin 2011-ci ildə "525-ci qəzet"də çap olunan silsilə nağıllarını oxuduqca alman alimləri Qrimm qardaşlarının nağılları, məşhur ingilis riyaziyyatçısı Luis Kerolun "Alisa möcüzələr aləmində" əsəri, italiyalı Karlo Kallodinin "Pinokionun macəraları", Danimarka yazıçısı Hans Xristian Andersenin dünya ədəbiyyatında məşhur olan nağılları ətrafında düşü-

nürdüm. Yazıçının nağıllarında sözü fikrə çevirmək istedadı adamı heyrləndirir. Elçinin müşahidələri dürtü, dəqiq və sərəstir. Folklorla sonsuz məhəbbət onu nağıllar aləminə gətirib çıxardır. Elçinə görə folklor ruhlı nağıllar yığcam olmalıdır. Yazıçının qənaəti belədir: "Bizim zamanəmizin nağılı görək müxtəsər olsun".

Yazıçının oxuduğu bütün nağıllarında sözü ilə əməlinin üst-üstə düşdüyünün şahidi oldum. "Qoca paldın nağılı", "Qara qarğanın nağılı", "Söyüd çubuğu ilə gözəl olandırın nağılı", "Məhkum qaysı ağacının nağılı", "Tarzanın və köhnə tarın nağılı", "Ağlayan böyürtkənin nağılı", "Üzmək istəyən ağ qovağın nağılı", "Bütün dərdlərdən azad qoca Şeyxin nağılı", "Arzunun nağılı", "Muxtar kişinin və göy göyərçinin nağılı", "İki müdrik balıq ailəsinin və axmaq qu quşunun nağılı", "Taleyindən razı zoğal ağacının nağılı" və s. yığcamlığı və ibrətamizliyi ilə seçilir. Onları həyacansız oxumaq olmur. İnsan istər-istəməz düşüncələrə qorq olur. Bu nağıllardakı xalq hikməti adamı heyran edir.

Akademik Məhəmməd Arif vaxtilə Elçinin hekayələrindən danışarkən göstərdirdi ki, yazıçı adı məişət əhvalatlarını adıldıkdan çıxarib qarışdırmağı bacarmır. Gözlənilməzliklər fonunda baş verəcək hadisələri görmə, duyma, təhlil və qiymətləndirmə məharəti onları təbii məcraya yönəldir və oxucu olayları təbii qəbul edir. Görkəmli alimimizin bu səmimi və qiymətli sözlərini Elçinin nağıllarına da aid etmək olar.

Elçinin "İki Çal papağın və bir Qara Kepkanın nağılı" və "Qırmızı ayı balası" ayrılıqda nə hekayədir, nə də nağıl. Mənə belə gəlir ki, Elçin bu tip əsərlərlə yazılı ədəbiyyatımıza yeni bir janr – "nağıl-hekayə" janrını gətirmişdir.

Kərəm yanğısı ilə

Elçinin "Mahmud və Məryəm" romanı vəfa və sədaqət simvolu olan, ideya və məzmunu görə "Yanıq Kərəmi", "Hicran Kərəmi", "Quba Kərəmi", "Kərəm gözəlləməsi" kimi aşıq havaları ilə zəngin olan nakam məhəbbət dastanı "Əsli və Kərəm" in motivləri əsasında yaranmışdır. Xalq arasında geniş yayılan, çox sevilən dastanın motivləri əsasında əsər yazmağa girişmək özü böyük cəsarət tələb edirdi. Həm də bu əsər roman kimi Elçinin ilk qələm təcrübəsi idi. Əsər o qədər uğurlu alındı ki, hətta başqa yazıçılar, məsələn, Fərman Eyvazlı "Qaçaq Kərəm" dastanının motivləri əsasında eyni adlı romanını "Mahmud və Məryəm" in təsiri altında yazdı. Kamal Abdullanın "Dədə Qorqud" la bağlı romanı da sonralar işıq üzü gördü.

"Mahmud və Məryəm" romanında folklor qatı

lap dərinliklərdən boylanır. Təsadüfi deyildir ki, Elçin yaradıcılığına doktorluq dissertasiyası həsr edən professor Nərgiz Paşayeva yazır: "Folklorlarda dastan hənəvi məqamdadırsa, hansı yeri tutursa, bədii əsərdə də roman o yeri tutur".

Yazıçının "Mahmud və Məryəm" əsərini sevdiren, oxunaqlı edən həm də onun dilidir. Elçinin mənə tutumu və bədii kəseri ilə seçilən, oxucuya mənəvi zövq aşılayan dili ədəbi dillə xalq danışığı dilinin qovşağında bərqərar olmuşdur. Onun dili büllür bulaq kimi axan, qəlbə yatan, insana rahatlıq gətirən saf, duzlu, şirin, zəngin bədii dildir. "Mahmud və Məryəm" i oxumağa başlayanda ayrılı bilmirsən, az qala birnəfəsə oxuyursan. Yeri gəlmişkən, Elçinin bu əsəri birnəfəsə - 18 günə yazdığını deyənlər haqlıdırlar. Belə olmasa idi, onun hər səhifəsi adamı belə cəlb etməzdi, yazıçının ürək döyüntüləri əsərdə hiss olunmazdı, əsər Kərəm yanğısı ilə yazıla bilməzdi.

Əgər yazıçı mövzu ətrafında illərlə fikirləşməsəydi, təfəkkür süzgəcindən keçirməsəydi, folklor motivlərini müasir dövr problemləri ilə araşdırmaq üzərində düşüncü-deşinməsəydi, yəqin ki, belə bir əsər ərsəyə gəlməzdi.

Maraqlıdır ki, bu sanballı əsərə girişməzdən çox-çox əvvəl yazıçı "Əsli və Kərəm" adlı lirik-yumoristik povest yazaraq çap etdirmişdi. Elçinin yaradıcılığını izləyəndə açıq-aşkar görünür ki, "Mahmud və Məryəm" təsadüfi nəticəsində yazılmışdır. Həqiqətən də millilik və müasirliklə bərabər, folklor yazıçının əsərlərinin ana xəttini təşkil edir.

Elçin bir çox əsərlərində xalq yaradıcılığından bəhrələnməyi, yeri gəldikcə bu tükənməz xalq müdrikliliyinə həm nəzəri, həm də təcrübə cəhətdən nüfuz etmişdir. Elçinin istedadı imkan verir ki, həyatın hər yazıçıya qismət olmayan qatlarına enə bilsin. "Mahmud və Məryəm" in böyük uğur qazanmasına şərtləndirən amillərdən biri, bəlkə də birincisi budur.

Elçin bu əsərlə müqəddəs bir missiyanı yerinə yetirmişdir. Yazıçı romanda insan talealarının bədii təsvirini verməklə yanaşı, böyük sələfləri M.F. Axundov və C.Məmmədquluzadədən nümunə götürərək kütləni xalqa, xalqı millətə çevirmək uğrunda çalışaraq "Camaat" obrazını yaratmağa nail olmuşdur.

Mahmud və Məryəmin nakam məhəbbətindən söz açan bu roman da, qara səvda dastanı "Əsli və Kərəm" də oxucular tərəfindən eyni məhəbbətlə qarşılanılır və sevilir.

Aşiq poeziyamızın açılmamış qatı

Uşaqlıqda mənəvi qidam saz-söz olub. O vaxt Azərbaycanın bütün bölgələri kimi Qərbi bölgəsində də nə radio, nə də televiziya vardı. Gözümüzü açıb

gördüyümüz aşiq, saz-söz olub. Bütün məclisləri, toy-düyünü yalnız aşıqlar aparırdı. Dastanları və bir çox aşiq mahnılarını biz gənclər əzbər öyrənmişdik. Bəlkə də folklorlara marağım, taleyimi folklorla bağlamağımı oradan başlayıb. Daqiq deyə bilmərəm. O saat ortama sual çıxır. Bakıda dünyaya gələn, əksər camaatın rus və başqa dillərdə danışdığı, qaynar qazan kimi qaynayan paytaxtda xalq yazıçısı Elçinə folklorla sonsuz məhəbbət necə formalaşmış? Yəqin, irsi məsələdir. Axı yazıçının atası, xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev Qarabağın zəngin folklor mühitində yetişib.

Elçinin folklorumuza dərin məhəbbətini "Klassik aşiq poeziyasında "Dünya" obrazı", "Kitabi-Dədə Qorqud aliliyi", "Mən sizdən ayrılmazdım", "Əsli və Kərəm" dastanının motivləri əsasında yazılmış, Türkiyədə, Azərbaycanı, İraqda dönə-dönə çap olunan, sevilən "Mahmud və Məryəm" romanını, çox maraqlı silsilə nağıllarını, nağıl-hekayələrini, "Qorqud məhəbbəti", "Dədə Qorqud" bəşəriyyəti, "Karvan yola düzülür", "Təşrif buyur, gedək başa", "Hüseyn Saracılı dastanı haqqında düşüncələr", prof. V.Quliyevlə birgə yazdığı böyük həcmli "Özümüz və sözüümüz" kimi sifət folklorumuza həsr olunmuş monoqrafiya və məqalələrini oxuyaraq duymuşam.

Odur ki, tədqiqatçının "Klassik aşiq poeziyasında "Dünya" obrazı" monoqrafiyasını elmi-publisistik, oxunaqlı dildə yazıldığına, aşiq yaradıcılığına dair orijinal və gərəklili əsər olduğuna görə maraqlı və məhəbbətlə oxudum.

Müəllif mövzuya dair demək olar ki, bütün məxəzlərlə ciddi tanışlıqdan sonra tədqiqata başlayıb. Diqqət çəkən odur ki, Elçin bəzən elə aşıqlardan söz açıq ki, bir çox folklorşünaslarımızın belə, onlar haqqında demək olar ki, təəvvürləri yoxdur.

Monoqrafiyada tədqiqatçı "aşiq" sözünün etimologiyasına nəzər salır, bu terminlə bağlı bütün mülahizələri nəzərdən keçirir.

Səmimiyyətlə deyim ki, deyilənlər onu qane etmir. Çünki bunlar, Elçinin haqlı olaraq göstərdiyi kimi, fərziyyələr və mülahizələrdir.

Mənə belə gəlir ki, hansı zəmin əsasında yarandığını göstərməyə də, Üzeyir Hacıbəyli "aşiq" sözünün "aşiq" sözündən əmələ gəldiyini göstərməkdə haqlıdır. Məlumdur ki, əvvəllər "ozan" termini işlənmiş, lakin Qurbanın, Tufarqanlı Abbasın zamanında birdən-birə "ozan" deyil, "aşiq" termini işlənməyə başlanmışdır. Məsələ burasındadır ki, görkəmli aşıqlarımızın dövründə məhəbbət dastanları meydana gəldi. Dastanın qəhrəmanlarına buta verildi. Onlar aşıq oldular. Aşiq olduğdan sonra əllərinə saz alıb oxumağa başladılar. Haqq aşıqına çevrildilər. "Abbas və Gülgöz" dastanında olduğu kimi. Buradan da aşiq termini yarandı. Bu, bizim qənaətimizdir.

Elçin monoqrafiyada aşıq sənətinə, aşıqlara yüksək qiymət verir. Ustad aşıqların şair, bəstəkar, xanəndə, saz çalan ifaçı, rəqqas, bədii qiraətçi, aktyor olduğunu göstərir və qeyd edir ki, aşıq sənəti sinkretik sənətdir və bu sinkretizm hadisəsini Azərbaycan incəsənətində yalnız aşıq sənəti yadır. Tədqiqatçı doğru olaraq aşıq sənətinin Şah İsmayıl Xətai dövründə çiçəkləndiyini göstərir. Elçin klassik aşıq poeziyasının klassik Azərbaycan poeziyasından təcrübə olunmuş halda öyrənilməsinə məqbul saymır. O, Vidadi, Vaqif, Zakir kimi şairlərimizin yaradıcılığı ilə Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Aşıq Ali, Ələsgər, Molla Cuma və başqa ustad aşıqların yaradıcılığı arasında üzvi bir doğruluq, bəzən işə eynilik görür.

Görün, poeziyamızın zirvələrindən biri S.Vurğun dahi Füzulinin "Məni candan usandırdı" qəzəlini gəraylı şəklinə salaraq "20 bahar" şeirinin vəzninə necə məharətlə uyğunlaşdırmışdır:

... Möhnət çəmənindən gül dəvə-dəvə,
Ucaldı şairin ahı göylərə:
"Şəbi-hücran yanar camm,
Tökər qan çəsmi-giryannu,
Oyadar xalqı əfqanum,
Qara bəxtim oyanmazmı?"
Füzəli yurduunun qəm səsidir bu,
Pərişan bir elin naləsidir bu.

Maraqlıdır ki, xalq şairi Xəlil Rza da "Məni candan usandırdı" qəzəlini gəraylı şəklinə salaraq öz cinsənli misralarını da əlavə etməklə xalqımızın əbədi arzusunu bəyan etmişdir:

Şəbi-hücran yanar camm,
Tökər qan çəsmi-giryannu,
Oyadar xalqı əfqanum,
O salılda, bu sahildə.
Birtəşib bir can olmalı,
Bütöv Azərbaycan olmalı,
O sahildə, bu sahildə.

Elçinin "Klassik aşıq ədəbiyyatı ilə klassik ədəbiyyatımız qarşı-qarşıya duran iki qütbün deyil, ana xətdən ayrılan iki doğma qolun təəcəssümüdür" - deyə hökm verməsi bir həqiqətdir. Bu, bütün monoqrafiya boyu öz təsdiqini tapır.

Tədqiqatçı qeyd edir ki, klassik aşıq poeziyamızın poetik formaları yaxşı araşdırılmış, həmçinin onun mövzu və məzmununun, fəlsəfəsinin poetik atributları diqqətdən kənar qalmışdır.

Bütün toy-büsat məclislərində aşıqlar dünyadan söz saldıkları, onun keşməkeşlərini göz önünə gətir-dikləri halda (xüsusən də ustadnamə və divanilər -

də), aşıq poeziyasının poetikasında və fəlsəfi ideoloji məzmununda böyük əhəmiyyət kəsb edən obrazlardan olan "Dünya" obrazı tədqiq edilməmişdir. Halbuki klassik aşıq poeziyasında bu obraz, Elçinin xüsusi vurğuladığı kimi, özünün ən kütləvi ifadəsini tapmış və onun estetik-fəlsəfi tərkib hissəsinə, məxusu faktına çevrilmişdir.

Bu, çağdaş ədəbiyyatımızda da belədir. Təəcəssüdü, Elçinin qaldırdığı "Dünya" -İnsan (Zəmanə) problemlərindən hətta klassik və çağdaş ədəbiyyatımızdan bəhs edən tədqiqatçılar belə yan keçmişlər.

Səməd Vurğunun "Dünya" şeirindən verdiyimiz misralar deyilənlərə dayaq olur:

Bir də görürsən ki, açılan solur,
Düşünən bir beyin, bir torpaq olur.
Bir yandan boşalır, bir yandan dolur,
Sırrını verməyir sirdaşə dünya.

Sevimli şairimiz Məmməd Arazın şeiri də "Dünya"nın dərk etmək, tədqiqatə cəlb olunmaq baxımından keçərlidir: "Dünya sənin, dünya mənim, dünya heç kimin".

Dondan-dona giren, həroni bir cür şirnikləndirərək yoldan edən, çox Süleymanlar yola salan dünya bəndələrinin başını o qədər qatır ki, hətta onlar onun "Gəlimli-gedimli, son ucu ölümlü" olduğunu unudaraq çarpışırlar. Onu yalnız müdriklər duyur və yeri gəldikdə onun iç üzünü tam çılpaqlığı ilə açır göstərirler. Belə müdriklərin arasında Elçinin söz əcdığı Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Aşıq Bəstə, Ağ Aşıq, Aşıq Bilal, Şəmki Hüseyin, Aşıq Ali, Aşıq Ələsgər, Molla Cuma, Bozalqanlı Hüseyin, Mikayıl Azaflı və başqaları da vardır. Dünyanı dərindən dərk edən bu müdriklər insan oğlunu aldanmamağa, "neçə min yol dolub, neçə min yol boşalan dünya"nın vəfasına inanmamağa çağırırlar:

Məleykə boyludu, şirin ləhcəli,
Əzəldən tamaşa olan bu dünya.
Qoca cadugərdi, aldadar səni
Cavanlıq dönümdə qalan bu dünya

Tədqiqatçı göstərir ki, "Dünya" obrazı həyatda əhd, vəfa, ilqar, dərd, sevinç, gündəlik güzərandan tutmuş xəyallar, arzular ələminəcən mənəvi (bəzən hətta maddi) dəyərlər ilə bağlı bədii suallar doğurur, cavab isə yoxdur. Həmin bədii sualları doğuran zəmin isə müəllifin göstərdiyi kimi, "Dədə Qorqud"dan üzü bu yana "Gəlimli-gedimli dünya, son ucu ölümlü dünya" ovqatından, düşüncəsindən, fəlsəfəsindən ibarətdir.

Xəstə Qasım qalib nəçar.
Bu sırrı bəs kimlər açar?

Gələn qonar, qonan köçər,
Hey salırsan talan dünya.

Aşıqlar "Dünya"nın faniyindən çox söz salırlar. Eyni zamanda mərdlik, igidlik, etibar, saz, söz "Dünya"da qalır deyərək təsəllini bunda tapırlar. Aşıqlar dünyada insanlıq var-dövlətə uymamağa, nəfəsinə saxlamağa, yaxşılıq etməyə, zülmədən, hiylədən, xəyanətdən uzaq olmağa, nikbin olmağa səsləyir! Bütün bunlar barədə Elçinin əsərində yerli-yataqlı danışılmış, onun müddəaları ustad aşıqlardan verilən nümunələrlə əsaslandırılmışdır.

Yeri gəlməşən onu da deyim ki, Elçin klassik aşıq poeziyasının yaratdığı və vəsf etdiyi əsas bədii surətlərdən biri, bəlkə də birincisi "dünya" obrazı ilə sıx əlaqədə olan dünya varidatından keçməyə hazır olduğunu xüsusi vurğulayır. Yazıçı Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Aşıq Ali, Aşıq Ələsgər, Hüseyin Bozalqanlı, Molla Cuma, Əlimərdanlı Aşıq Nəcəf, Aşıq Şəmşir və bir çox başqa aşıqlardan gətirdiyi nümunələrlə tədqiqatını daha sanballı, daha oxunaqlı edir.

Bilik əmələ çevriləndə çiçək açır

Elçin folklorşünaslıq və ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki gərəklili və qiymətli "Özümüz və sözüümüz" əsərini prof. Vilyət Quliyevlə birgə yazmışdır. Hər şeydən əvvəl onun deyim ki, əsərin adı onun məğzini əks etdirmir. İllər, ağır zəhmət tələb edən gərgin əməyin bəhrəsi olan sanballı tədqiqat əsərini iki fəsildə: "Ədəbiyyatşünaslığa dair tədqiqatlar" və "Folklorşünaslığa dair tədqiqatlar" adı altında vermək və ayrı-ayrılıqda araşdırmaq daha münasib olardı.

Biz bu yazımızda müəlliflərin folklorşünaslığa dair tədqiqatlarından söz açacağıq. Giriş məqaləsində müəlliflərin göstərdiyi kimi, bu əsərdə mövsüm mərasimi və nəğmələri, yas mərasimi və nəğmələri, lirik növdə bayatılar, xalq mahnıları, beşik nəğmələri, epik növdə nağıllar, atalar sözü və məsəllər, tapmacalar, lətifələr və s. tədqiqatə cəlb olunur. Əsərdə aşıq poeziyasına, bu poeziyanın forma və janr xüsusiyyətlərinə, şeir şəkillərinə, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Giriş məqaləsində müəlliflər uzaqgörənliklə yazırlar: "Aşıq poeziyasının forma və janr zənginlikləri, sənətkarlıq xüsusiyyətləri də cild-cild kitabların mövzusu ola bilər. Qoşma, təcnis və s. haqqında kitablar yazmaq olar və belə kitablar mütləq yazılmalıdır".

Deyə bilərik ki, müəlliflərin bu təbii arzusu artıq yerinə yetib. Qoşma və təcnisə dair məxsusi dissertasiyalar yazılıb və monoqrafiyalar çıxıb. Folklor terminləri lüğəti də işıq üzünə görüb. Ayrı-ayrı aşıqların sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə dair tədqiqatlar aparılıb, monoqra-

fiyalar çap olunub. Lakin "Özümüz və sözüümüz" əsəri yazılarda bunların heç biri yox idi. Bu əsərin ən böyük qiyməti ondadır ki, folklorumuzun inkişafına kömək etdi, folklorla məşğul olanlara bələdçi rolunu oynadı. Onu da deyim ki, tədqiqatçılar əsəri yazarkən Azərbaycan folkloru nümunələrini istinad nöqtəsi kimi ortaya qoymuş, onlardan və aşıq poeziyasından bol-bol bəhrələnmişlər.

Müəlliflər adı çəkilən növ və janrlara dair elmi izahat və konkret misallar vermişlər. Bu, həqiqətən də böyük zəhmət tələb edən, "inyənənə gor qazmağa bənzər" tədqiqat işidir. Bu ağır zəhmətə qatlaşmağın anlamı var. Folklorumuza sonsuz məhəbbət!

Əsər lüğət formasında yazıldığına görə terminlər əlifba sırası ilə verilib. Əsərin şərti olaraq "Folklorşünaslığa dair tədqiqatlar" adlandırılmış bölməsində tədqiqatə cəlb olunan məsələlərin sayı-hesabı yoxdur. Həm nəzm, həm də nəsrlərdə olan ağıllardan, ağıllardan təfsilatı ilə danışılır, çoxlu misallar verilir. Arxaik və ya ilkin janrlar: alqış, qarğış, and, inanclar və s. gündəmə gətirilir.

Atalar sözlərindən, acıqvermə aşıq sənəti, bağla-malar, balıqçı nəğmələri, bənzətmə, ciğə, ciğəli təcnis, dastan, dastan məclisi, deyimlər, divanı, divanı-müxəmməs, dodaqdəyməz, duvaqqapma, əmək nəğmələri, əlif-lam, əz-hal, əfsanə, əsatir, gəraylı, gözəlləmə, gəp, lətifə, layla, qaravəlli, qıfılənd, qoşma, mahnılar, meyxana, məsəllər (deyimlər), məclis (dastanlarda "boy", "qol" terminlərinin sinonimi).

Məsələn, "Koroğlu" eposunun Gürcüstan Əlyazmaları İnstitutunda saxlanılan əlyazması 28 məclisdən ibarətdir, möhürbənd, folklorumuzda geniş yayılmış mükəlimə (Məsələn, məşhur "Sandığa girsəm neylərsən"), müxəmməs (aşiq poeziyasında, həm də yazılı ədəbiyyatda geniş işlənir), nağıllar, nağılbaş, pişrovdur ki, ona nağıl yarasığı, nağıl bəzəyi də deyirlər.

Nəğmə - Azərbaycan şifahi xalq poeziyasının şəkillərindən biri, ovsun, ovçu nəğmələri, ozan, oxşamalar, rəvayət (məsələn: "Qız qalası" poeması rəvayət əsasında yaranmışdır), sağın nəğmələri, sayalı sözlər, sinamalar, sicillmələr, söyüşlər, təcnis, ustadnamə, halay mahnıları, hana nəğmələri, haxışta, hərba-zorba, holavərkar, şəbədə, şivən, vəsfi-hallar, vücdnamələr, yanılmaclar və s.

Bütün bu sadələşmələrimiz haqqında əsərdə təfsilatı ilə danışılıb. Çoxunun etimologiyası barədə söhbət açılıb, şərhlər verilib. Bu, Elçinin folklor və aşıq yaradıcılığı, aşıq sənəti barədə görülməli işin az bir hissəsidir...

(Davamı gələn sayımızda)